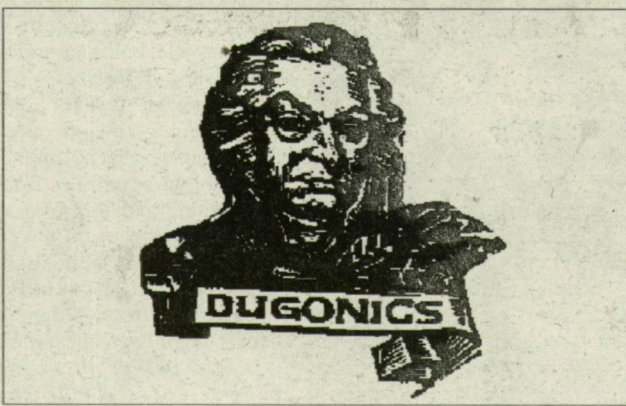

Mit tett Dugonics?

sek, ám a Habsburg akarat rátelepedett az önmagára eszmélni kívánó országra. S mivel jobbára osztrák haderővel történt a volt hódoltság földszabadtása, így a Habsburg uralkodók visszafoglalt tartománynak tekintették az egyre több nemzetiségű országrészt.

Ilyen körülmények közé született Dugonics András egy dalmát család gyermekeként Szeged társadalmába. Már 16 évesen belépett a piarista rend-

be, s ez a rend életének meghatározója lett. A kegyesrendi atyák a tanítást választották élethivatásul, s ezt adták át életcélul az ifjú Dugonicsnak is, s ő ifjonti lelkesedéssel kezdett tanítani. Először csak a középiskolai, majd később az egyetemi katedrán, ám ez nem elégtette ki. Irodalmi művekkel is tanítani kívánt, még hozzá magyarul, holott ekkor a tudomány nyelve kizárólagosan a latin volt, II. József pedig

a német nyelv használatát akarta az országra ráerőszakolni. Mit tett Dugonics? Magyarra fordította a matematikát, ahol nem kis nehézségei voltak, hiszen sok olyan szót kellett alkotnia, amely addig még nem volt a magyar nyelvben. E műszavak közül sokat ma is használunk, mint pl. a csúcs, az egyenlet, a gömb, a hasáb stb. S amikor a fordításon túl önálló szépirodalmi művet is alkotott, szinte természetes, hogy azt a magyar nyelvet használta, amelyet az akkori Szeged utcáin, piacain hallott. Sőt, erre egy kicsit rá is erősített, hiszen esztétikai tanulmányaiból tudta: a művészet hangsúlyozza a jellegzetességeket. Ezért válik az Etelka nyelve néhol modorosá. Ugyanakkor bizonyos vagyok benne, hogy kora nyelvére, az emberek által használt nyelvi fordulatokra nagyon is pontosan figyelt. Ennek bizonyossága a halála után, 1820-ban Karácsonyi Krizosz-

tom által megjelentetett két-kötetes közmondásgyűjteménye, A magyar példabeszédek és jeles mondások címmel. Igaz, maga a hatalmas gyűjtemény még jobbára rendezetlen volt, a fejezetcímek alig fejeztek ki összetartó elvet, ám az anyag mennyisége és hitele mindenképpen lenyűgöző volt.

Mit tett Dugonics András? Egy vidéki, éledező városban fölcseperedve, átérezve a magas politika asszimilációs elképzeléseit, azt tette, amit tehetett: írt, méghozzá a gyermekkorban megismert magyar nyelven, melynek fordulatait azóta is gyűjtötte, s ezáltal egyik előbbrevívója volt a magyar nemzet önmagára eszmélődésének. Ezt tiszteljük városunk szülőtteben, s ennek megnyilvánulásaként helyezzük az emlékezés koszorúját szobrára.

Gyuris György

Elhangzott a Dugonics Társaság október 18-i koszorúzási ünnepségén Dugonics András szobránál.

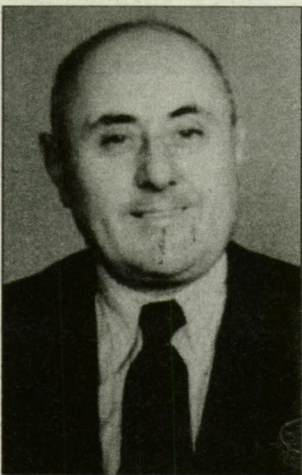
Szegeden született 1894. október 23-án. Édesapja református pap, de vallásos érzelmét a korszak „rejteken” csak „szentferenci” átváltozásai mutatták. Az orvosegyetemet Kolozsvárott kezdte, de az első világháborúban gyógyító frontszolgálat után, csak 1918–20-ban Budapesten fejezte be. Szülész-nőgyógyász diplomájával a szegedi Koroda kórház után, klinikai tanársegéd, majd a MÁV szolgálatába lép. Innen – 43 évi szolgálat után – igazgató-főorvosként ment nyugdíjba. A Fehér-tóra mint vadász jutott el, első alkalommal 1932. október 10-én, a Nagy-feketére. Majd negyvenegy éven át, haláláig járta, kutatta „szerette tavát”. Gyűjtötte a ritka madarakat, preparált, fényképezett, írt és előadásokat tartott, maga köré vonzotta a diákokat, tanított és nevelt a Fehér-tói élő múzeumban.

Lakatos Károly első, felfedező írásai után (még a századforduló előtt) Beretz Péter volt, aki nemcsak „újra felfedezte”, de tudományos alaposággal föltárta e szögedi táj különlegesen értékes madárvilágát, s ami a legmaradandóbb, megismertette a szegedi polgárral, aki büszke volt Európahírvé tására. 1937-től naplójának „vadászati” fejelezését elhagyja, s az átalakul minden apró, érdekes természeti részletet megörökítő kutatói jegyzéknyvvé. Maga preparált madarai révén a városi múzeummal kapcsolata 1936-ban kezdődött, amikor is itt helyezte el 123 madárbőrből álló gyűjteményét. 1951-ben már

mintegy 900 példányra gyarapodott rendkívül értékes madárgyűjteményét, örök letét formájában végleg a múzeumnak ajándékozta. Egyetlen kikötése volt, hogy gyűjteménye ne váljon holt, raktározott anyaggá, s ne csak tudományos célokat szolgáljon, de tegyék azt a közművelődés számára közkinccsé! Így nyílt meg 1952. december elején a Móra Ferenc Múzeum első és mindmáig emlékeztető, legendás természettudományos kiállítás, a „Fehér-tó élete” címmel.

Most a centenárium évében tucatnyi tanulmány íródik Beretz Péter munkásságáról, értékeléséről (önálló kötetben jelenik meg bibliográfiája, Szeged című folyóirat, Natura Bekesiensis, Somogyi Műhely, Acta Biologica stb., stb.). Kedves újságja, a Délmagyarország mai megemlékezése csak fecskevillanásnyi lehet, de egy csívitelésben is benne van a tó és kutatójának élete, kamillanyílástól fagyhalálig...

Puskával, fényképezőgéppel, jegyzetfüzettel fáradhatatlanul járta a tavat, napnyílástól éjszakáig. Felvételei kultúrtörténeti értékűek, a szegedi pusztát tájálakulását, a madárelő-örök változását dokumentálják. Négyszáznál több írása jelent meg, bibliográfiáját Keve András rendhagyónak mondja, hiszen a tudományos irodalomba a napilapok és ismeretter-

jesztő folyóiratok cikkei nemigen szokták besorolni. Alázata, színes, lebilincselő írásai és hatásuk az, amely publikációs munkásságának igazi értelmét és „idézetttségét” ma is élővé teszik.

Nem fejtegetett áltudományos kérdéseket, a nehéz időkben is bátran kiállt a tó védelméért, harcolt – váltakozó sikerrel – szerette madaraiért. Ismertségét és elismertségét napilapokban megjelent cikkei mellett, a „Vadvízország” című, Homoki-Nagy István által készített film is növelte, annak ellenére, hogy Homoki-Nagy Beretz Pétert szándékosan kihagyta a film munkálataiból. A Vadvízország pedig ekkor már átalakulóban volt „Szelidvízországgá”, halastóvá.

Igaz, hogy 1939-ben a Ter-

Van nekünk szegedieknek harangbúgásnyira egy nevezetes tavunk, a Fehér-tó. Fekete földek cipóival, simogató szöke szatymazi homokkal ölelt hajdani Vadvízország, mai Madárország! S van nekünk őrzött emlékeztünk egy tudós emberről, Beretz Péterről, akinek neve összefonódott e jellegzetes szegedi táj madártani felfedezésével, feltárással és természetvédelmével. Születése centenáriumán rá gondolunk, emlékeztünk, hiszen bár utcát is neveztek el róla, de fiatalabb „utcalakói” már azt sem tudják, ki is volt ő?

mészetvédelmi Tanács 113 559/1/1939. sz. határozatával a Fehér-tó 350 holdja állami védett területté nyilvánított, de a halastóépítés üteme tovább folyt, csakúgy, mint az elvtársi vadászatok rohama. Vadászott itt Tildy Zoltán, Rákosi Mátyás, Rajk László, Dobi István, Ortutay Gyula, Nagy Imre stb.

A tó északi részén még „háborítatlanul” fészkeltek a gulipánok, gólyatöcsök, széki-lilék, székicsérek és a kiscsér, a déli rész mély vizű halastavain már a gém, a réce- és sirályfélék találtak „új” otthonra. Ekkor vette kezdetét az évtizedeken át tartó természetvédő-halgazda-ellentét, s a néha lologó, máskor parázsló vita. S ebben Beretz Péter, ügyes diplomáciával, de kö-

römszakadtáig védte „gulipános tavát”. Egyik legjobb barátja, Keve András segítette munkáját, közös témájuk, kutatásaik összefonta életútjukat.

Beretz Péter munkáját elismerték. Az agrai Academy os Zoology rendes tagjává választotta. A szegedi Tudományegyetem a hazai szikes madárvilágának föltárássában elért eredményeiért magántanári címet adományozott neki. 1952-ben megkapta kitüntetésül a biológiai tudományok kandidátusa címet. 1964-ben címzetes egyetemi tanárrá nevezték ki. Számítatlan kitüntetést kapott, 70. születésnapján megkapta a Munka Érdemérem arany fokozatát.

A Magyar Biológiai Társaság szegedi osztályának hat évig elnöke, majd örökös tiszteletbeli tagja. A TIT Csongrád megyei szervezetében tíz éven át a Biológiai Szakosztály vezetője, Szeged kulturális, szellemi életében tevékenyen részt vesz. 1941-től a Dugonics Társaság alelnöke.

Sok-sok külföldi ornitológust látott vendégül, kedves, baráti társaságában, családi körben, otthonában és künn a tavon. A tavi „vadászházban”, majd a „kutatóházban” folyó hallfőzések s ebédi beszélgetések a „munyamparák” agyában-lelkében mélyen élnek tovább.

Most, a centenárium évében

a teljes életet élő, mosolygós, viccelődő, emberi arcát is megmutatni merő boldog emberre emlékezünk. Adomák, ugratások együtt éltek a tudományos problémákkal.

Mint ornitológus, páratlan életművet alkotott, és elismert szakembert, embert tisztelt benne a szegedi polgár. Tanító egyéniség volt, sugárzott belőle a nevelő gondolat. Egy közös vadászat, egy gyékénykunyhos fotózás, egy ködös darules, egy sártaposás, csónakportyázások, mind-mind legtöbb, amit kaphat a tanítvány mesterétől. S amit ma alig adhatunk „tanítványainknak”, az önismeret nehezen megszerezhető lelki értékét, amit ő alakított szeretetével, tudásával és egész élete példájával.

Élete munkáját, eredményeit szerette városának, múzeumának adta, önzetlenül. Halálakor a város vezetése „elfelejtette” a szegedi öskert díszgenezisét adni... Ma utca viseli nevét, s mostani születési centenáriumán lakóháza falán (Károlyi utca 4.) márványtábla emlékeztet rá. De utcanévnél és márványnál is előbb emlék, ha sok-sok barátjára, tanítványainak öröklő hagyott szellemi továbbélésére gondolok. Mindannyian szeretettel őrizzük Beretz Péter emlékét, amely megérezni engedi összetartozásunkat az előtűnk éltekkel, madárral, virággal, emberről és szülőfölddel...

Kelt a Fehér-tón, a „Beretz Péter Madárvártán” 1994 októberében, mikor is a darvak krúgatója üzen a ködön túlról.

Csizmazia György

